

Ewa Pająk-Ważna

## W poszukiwaniu złotego środka... Wielokulturowa Europa a działalność organizacji międzynarodowych (Unii Europejskiej i Rady Europy)

### Streszczenie

Artykuł przedstawia problematykę wielokulturowości w Europie w kontekście różnorodnych działań (w tym o charakterze edukacyjnym) podejmowanych przez władze poszczególnych krajów UE oraz organizacje międzynarodowe. Autorka, nawiązując do Deklaracji Berlińskiej przyjętej w 2007 roku, stawia pytania dotyczące jej aktualności odwołując się do kryzysu wielokulturowości doświadczanego współcześnie w Europie. W treści artykułu wyodrębniono następujące części: kontrowersje wokół idei wielokulturowości w UE, działalność edukacyjna instytucji międzynarodowych, działalność Rady Europy a idea wielokulturowości i edukacja międzykulturowa, *Autobiografia spotkań międzykulturowych* – przykład narzędzia metodycznego opracowanego pod auspicjami Rady Europy.

### Słowa kluczowe

wielokulturowość, edukacja międzykulturowa, polityka UE, Rada Europy, publikacje i raporty organizacji międzynarodowych dotyczące wielokulturowości

## Searching for the golden mean... Multicultural Europe and the international organizations (the EU and the Council of Europe)

### Abstract

The article presents some problems of multiculturalism in Europe in the context of various activities (including educational ones) taken by the authorities of the EU countries and international organizations. The author refers to the Berlin Declaration adopted in 2007 and then raises questions about its actuality, and also takes into consideration the currently experienced crisis of multiculturalism in Europe. The sections of the article concern: the controversy around the idea of multiculturalism in the EU, the educational activities of international institutions, the activities of the Council of Europe concerning the idea of multiculturalism and intercultural education, and *Autobiography*

*of Intercultural Encounters* as an example of methodological tool developed under the auspices of the Council of Europe.

### Key words

Multiculturalism, cross-cultural/multicultural education, EU policy, Council of Europe, publications and reports of international organisations concerning multicultural issues

W Deklaracji Berlińskiej (oficjalnie *Deklaracji przyjętej z okazji pięćdziesiątej rocznicy podpisania Traktatów Rzymskich*), pierwszej wspólnej deklaracji przyjętej przez Unię Europejską po jej ostatnim rozszerzeniu w 2007 roku<sup>1</sup>, podkreślano urzeczywistnianie wspólnych ideałów odwołujących się do godności i praw człowieka. Z dokumentu jednoznacznie wynika, że to człowiek stanowi centralny punkt odniesienia dla europejskich wartości. W jaki sposób moglibyśmy ocenić aktualność tej deklaracji po upływie 5 lat od jej sformułowania? Czy wspólne ideały okazują się fikcją? Przypomnijmy, co stanowiło trzon dokumentu podpisanego w Berlinie 25 marca 2007 roku przez przewodniczących wiodących instytucji unijnych (H.G. Pottingera, A. Merkel i J.M. Barroso). W deklaracji czytamy m.in.:

Przez wieki Europa była ideą, nadzieją na pokój i wzajemne zrozumienie. Nadzieja ta spełniła się. Zjednoczenie Europy przyniosło nam pokój i dobrobyt. Zaowocowało poczuciem wspólnoty i pozwoliło przezwyciężyć podziały. [...] Dziś żyjemy razem w sposób, jaki nigdy wcześniej nie był możliwy. My, obywatele Unii Europejskiej, jesteśmy zjednoczeni – ku naszej radości. [...]

W Unii Europejskiej chronimy suwerenność jej członków i różnorodność ich tradycji. Stajemy się bogatsi dzięki żywej różnorodności języków, kultur i regionów oraz dzięki otwartym granicom. Jest wiele celów niemożliwych do osiągnięcia w pojedynkę – można je zrealizować tylko wspólnymi siłami. [...]

Bogactwem Europy jest wiedza i umiejętności ludzi – to klucz do wzrostu gospodarczego, zatrudnienia i porozumienia społecznego. [...]

Wraz ze zjednoczeniem Europy spełniło się marzenie naszych przodków. Historia nakazuje nam strzec tego skarbu z myślą o przyszłych pokoleniach<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> <http://www.europejskiportal.eu/id07.html>, [dostęp 5.02.2012].

<sup>2</sup> [http://europa.eu/50/docs/berlin\\_declaration\\_pl.pdf](http://europa.eu/50/docs/berlin_declaration_pl.pdf) [dostęp 5.02.2012].

Z perspektywy zaledwie pięciu lat niektóre z tych zapisów brzmią raczej cierpko, a Unia Europejska próbuje przewyciężyć wewnętrzny kryzys. Gorzkiej lekcji nieporozumień doświadczamy na polu konfliktów tak narodowych (Grecja), jak i międzynarodowych (próby osiągnięcia konsensusu w polityce UE). Trudno pozbyć się wrażenia, że od połowy 2007 roku, czyli wkrótce po podpisaniu Deklaracji Berlińskiej, słowo „kryzys” stało się nieodłącznym elementem codziennych informacji docierających do obywateli większości krajów na świecie. Kryzys na rynku kredytów hipotecznych w USA (2007) rozszerzył się na globalny rynek finansowy, a spowolnienie gospodarcze związane z przebiegiem cyklu koniunkturalnego (2008) zostało tym samym spotęgowane przez kryzys finansowy. Kumulacja tych dwóch czynników ma negatywny wpływ na globalną gospodarkę realną, wywołując perturbacje w każdej dziedzinie życia społecznego (wzrost bezrobocia, ograniczenie podaży i popytu, bunt młodych zapoczątkowany w Hiszpanii w 2011 roku, ryzyko rozpadu strefy euro etc.). Kryzys w jaskrawy sposób obnażył słabości unijnej gospodarki i unijnych finansów, ale także skierował uwagę na bariery rozwoju Wspólnoty spowodowane m.in. deficytem zasobów naturalnych, procesem globalizacji i starzenia się społeczeństw unijnych.

Czy pozostaje więc jedynie nadzieja, że ze słowami zawartymi w deklaracji zechcą się nadal identyfikować nie tylko elity rządzących, ale i zwykli obywatele krajów UE-27? Formułując zapisy deklaracji przedstawiciele Unii byli być może zbyt krótkowzroczni albo niedostatecznie przekonani co do słuszności niektórych sformułowań. Jak bowiem zinterpretować można ubiegłoroczne opinie czołowych polityków europejskich A. Merkel czy D. Camerona dotyczące wielokulturowości, wypowiedzi, w których trudno odnaleźć „radość ze zjednoczenia”? Czy jednym z efektów edukacji międzykulturowej (lub jej niedostatków) w Europie jest brak wspólnego stanowiska w gremiach unijnych w kwestiach wielokulturowości? Czy w działalności organizacji niezależnych od UE (Rada Europy, NGOs) odnajdziemy wartościowe wskazówki co do edukacji wielo/międzykulturowej? Z jakimi dokumentami lub raportami międzynarodowymi powinni zapoznawać się politycy oświatowi czy nauczyciele, aby „bogactwo Europy wyrażające się w porozumieniu społecznym” pozostało żywą ideą? Niniejszy artykuł jest jedynie przyczynkiem do dyskusji na te-

mat wielokulturowości, a przedstawione rozważania sygnalizują, że stan edukacji międzykulturowej oraz interpretowanie samej idei wielokulturowej Europy związane są z działalnością polityczną oraz edukacyjną przywódców poszczególnych państw, organizacji międzynarodowych i NGOs.

## Kontrowersje wokół idei wielokulturowości w Unii Europejskiej

Mahatma Gandhi jest autorem stwierdzenia „No culture can survive if it attempts to be exclusive”<sup>3</sup> („Żadna kultura nie może przeżyć, jeśli stara się być jedyną i wykluczającą inne”), stwierdzenia, z którym – jak się wydaje – nie powinny być toczone polemiki na kontynencie chłubiącym się różnorodnością.

Niemniej jednak na przełomie 2010/2011 roku społeczeństwo europejskie stało się świadkiem innego „kalendarzowego przełomu”. Polityka państw unijnych wobec mniejszości narodowych/etnicznych stanęła na rozdrożu. Debaty zapoczątkowane przez wypowiedzi A. Merkel (października 2010) i D. Camerona (luty 2011) przedstawiały słowo „kryzys” w kolejnej odsłonie, tym razem w opozycji do europejskiego motta „zjednoczeni w różnorodności”. Wystąpienia tych polityków wieszczące fiasko multikulturalizmu należy ocenić jako poważną zmianę w polityce. Przypomnieć wypada, że jeszcze w latach 80. XX wieku dyrektor szkoły w Bradford (Anglia) został usunięty ze stanowiska z powodu głoszenia poglądu, że uczniowie o azjatyckich korzeniach jedynie skorzystają, ucząc się języka angielskiego i historii Anglii, co potraktowano za przejaw uznawania brytyjskiej kultury za wyższą<sup>4</sup>.

Jakie reakcje wywołały w UE wypowiedzi brytyjskiego premiera? Sądzę, że za odpowiedź można przyjąć kilka komentarzy z różnych krajów unijnych. W liberalno-konserwatywnym brytyjskim dzienniku „Financial Times” pojawiła się ostrożna aprobata:

<sup>3</sup> <http://mojecytaty.pl/cytaty/z/zadna-kultura-nie,1031.html>, [dostęp 6.02.2012].

<sup>4</sup> <http://www.polskatimes.pl/artykul/365947,david-cameron-m-lwi-do-fiasko-polityki-wobec-islam,id,t.html> [dostęp 20.11.2011].

Problem łatwiej zidentyfikować, niż znaleźć jego rozwiązanie. [...] Wielka Brytania, kierując się leseferyzmem w kwestii imigracji, dążyła do tego, by inne tożsamości narodowe tworzyły mozaikę wspólnot. Francja, która stosuje model republikański, przepuszcza imigrantów przez tryby edukacji w nadziei, że stworzy z nich modelowych obywateli Francji. Żadna metoda nie sprawdza się w stu procentach. Gwałtownego wybuchu gniewu doświadczyły i Wielka Brytania, i Francja. [...] Premier chce „uniemożliwić” ekstremistom osiągnięcie sukcesu. Cel sam w sobie jest wprawdzie niemożliwy do osiągnięcia, ale godny pochwały. Powinniśmy odrzucać nie tylko ekstremizm, ale także apatię, która cechuje nasz stosunek do ekstremizmu. Przemówienie Camerona zmusza do refleksji – i do działania<sup>5</sup>.

Zwrócenie uwagi na różne modele wielokulturowości w kontekście ich funkcjonowania jest – moim zdaniem – skierowaniem uwagi czytelnika na błędne tory. Poza tym, co miałyby świadczyć o tej „sprawdzalności”? Pokojowe współistnienie mierzone w określonych odstępach czasu, brak konfliktów, frekwencja wyborcza? Śledząc komentarze w granicznej prasie odnajdujemy różne stanowiska.

Lewicowo-liberalny dziennik „El país” (Hiszpania) ostro skrytykował wypowiedź Brytyjczyka, określając ją jako niebezpieczne łączenie idei wielokulturowości i walki z terroryzmem. Takie połączenie to nie tyle niewłaściwe ujęcie tematu, co absurd, gdyż

konieczność zwiększenia kontroli w niektórych dzielnicach miasta, na przykład w Luton, nie ma nic wspólnego z akceptacją czy odrzuceniem wielokulturowości. Chodzi tu o termin naukowy, na który w debacie politycznej nie ma miejsca. W debacie tej chodzi bowiem o skuteczność w wykrywaniu i rozbijaniu siatek terrorystycznych. Za to zadanie z zakresu bezpieczeństwa odpowiada każdy rząd, również gabinet Camerona. Jeżeli ktoś odpowiedzialność za wywiązanie się z tego zadania przerzuca na dziedzinę idei, to uniknie wprawdzie odpowiedzialności politycznej za konkretne posunięcia, ale zapłaci za to wysoką cenę, jaką jest legitymizacja dyskursu skrajnej prawicy. Przyjmując taką taktykę Cameron zmusza się – jak niedawno Angela Merkel i inni europejscy politycy – do konkurowania na terenie, na którym nic nie można wygrać, ale dużo stracić<sup>6</sup>.

W tej wypowiedzi należy zwrócić uwagę nie tyle na skutki nadin-terpretacji wielokulturowości, ile na wciąż aktualne ryzyko „rozgry-

<sup>5</sup> [http://www.eurotopics.net/pl/home/presseschau/archiv/archiv\\_dossier/DO-SSIER82862-Cameron-krytykuje-wielokulturowosc](http://www.eurotopics.net/pl/home/presseschau/archiv/archiv_dossier/DO-SSIER82862-Cameron-krytykuje-wielokulturowosc) [dostęp 20.11.2011].

<sup>6</sup> Tamże.

wania” decyzji politycznych w powiązaniu z problematyką mniejszości narodowych/etnicznych.

W belgijskim dzienniku „De Standard” odnotowano, że postawa brytyjskiego premiera oraz kanclerz Niemiec wykazuje podobieństwa. Kulturoznawca Rik Pinxten skrytykował obu europejskich polityków, argumentując, że takie zachowanie nie przystoi mężom stanu:

Większość migrantów poczuje się urażona słowami Merkel i Camerona. I słusznie. Ludzie ci w inny sposób próbują osiągnąć równowagę między religijną i kulturową odmiennością a zachodnim środowiskiem, w którym żyją i w którym chcą stworzyć perspektywy dla swoich dzieci. Zwykła przyzwoitość nakazuje przywódcom tak niehomogenicznych społeczeństw jak Zjednoczone Królestwo i Niemcy, by nauczyli się przemawiać w imieniu całego społeczeństwa, które reprezentują. [...] Jednak ich przemówienia, w których wszystkich ludzi obcego pochodzenia wrzucają do jednego worka z napisem mniejszość, sfrustrowanych i na zawsze wiernych swojej tożsamości zagorzałych muzułmanów, są dowodem na wąskie horyzonty myślowe i na „kulturalistyczną” mentalność („moja kultura” versus „wielokulturowość”).<sup>7</sup>

Istotą tego komentarza jest przypomnienie o szczególnej odpowiedzialności, jaką ponoszą osoby wykonujące zawody tzw. zaufania społecznego za publiczne wypowiedzi dotyczące wielokulturowości oraz różnych aspektów związanych z tą problematyką.

Zdaniem Petru Cleja z Rumunii (portal Contributors.ro) krytyczne słowa premiera Camerona to reakcja na obawy niektórych wyborców, gdyż

Wielka Brytania [...] prowadzi niezwykle liberalną politykę wobec mniejszości etnicznych i religijnych. Istnieją szkoły dla muzułmanów finansowane za publiczne pieniądze, a islamskie nakrycia głowy są powszechne w instytucjach publicznych. David Cameron idzie w ślady kanclerz Niemiec Angeli Merkel, która trzy miesiące temu przedstawiła podobne stanowisko, mówiąc, że imigranci muszą nauczyć się języka niemieckiego i twierdząc, że model wielokulturowości upadł. Pokazuje to, że zachodnioeuropejscy politycy zaczynają reagować na sygnały wyborców, którzy w wielu państwach przechodzą na stronę skrajnej prawicy. Cameron i Merkel, dwaj politycy z obozu umiarkowanej prawicy, mówią głośno o troskach, które podziela coraz więcej obywateli Europy<sup>8</sup>.

<sup>7</sup> Tamże.

<sup>8</sup> Tamże.

Migracje ludności w ostatnim półwieczu stworzyły na kontynencie europejskim mozaikę kultur, która stała się wyzwaniem dla utrwalonego pojęcia kulturowej homogeniczności i tożsamości narodowych. Imigracja z państw azjatyckich i afrykańskich zrodziła pytania o granice tolerancji, możliwości współistnienia odmiennych kultur na określonym terytorium, interpretację pojęcia „wielokulturowość”. To polityczno-normatywna koncepcja, w której konflikt odgrywa kluczową rolę.

W listopadzie 2011 roku debaty na temat kryzysu wielokulturowości podejmowane w Brukseli zyskały także i polski akcent. Debaty związane były z wieloletnim programem Nowa Agora sejneńskiej Fundacji Pogranicze. Międzynarodowy sympozjon prowadzili Krzysztof i Małgorzata Czyżewscy z Ośrodka Pogranicze. Współorganizatorem wydarzenia był Dom Polski Wschodniej w Brukseli skupiający przedstawicielstwa regionalne kilku województw<sup>9</sup>.

Nowa Agora to wędrowna akademia poświęcona wyzwaniom związanym z kryzysem wielokulturowości. Tematem przewodnim w 2011 roku była „Rodzinna Europa, Europa mostów” jako priorytet polskiej prezydencji w UE (lipiec–grudzień 2011). Jednym z najważniejszych dokonań była prezentacja podręcznika dialogu – *A Handbook of Dialogue*, wydanego przed Fundację Pogranicze i Dom Polski Wschodniej. Podręcznik jest zwieńczeniem wieloletniej działalności Fundacji i stanowi istotny wkład kultury polskiej w budowanie wspólnotowości europejskiej i porozumienia między narodami.

Autorzy podręcznika, Małgorzata i Krzysztof Czyżewscy, przyznali, że są dumni z takiej formy podsumowania działań Agory. Podręcznik ma służyć tym wszystkim, którzy „mają się zajmować budowaniem mostów w praktyce i teorii. [...] To książka, którą wreszcie możemy pokazać światu”<sup>10</sup>. Podręcznik, opublikowany w języku angielskim, zawiera artykuły z międzynarodowych spotkań teoretyków (socjologów, antropologów kultury, filozofów) i praktyków dialogu międzykulturowego (liderów organizacji pozarządowych, animatorów kultury, artystów). Wśród autorów znaleźli się m.in. prof. Zygmunt Bauman (Leeds University), prof. Elżbieta Matynia (New York School for So-

<sup>9</sup> M. Żmijewska, *Pogranicze w Brukseli. Z podręcznikiem*, [w:] [http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35233,10672177,Pogranicze\\_w\\_Brukseli\\_\\_Z\\_podrecznikiem.html](http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35233,10672177,Pogranicze_w_Brukseli__Z_podrecznikiem.html) [dostęp [20.11.2011].

<sup>10</sup> Tamże.

cial Research), prof. Cezary Wodziński (PAN w Warszawie), Krzysztof Czyżewski (Fundacja Pogranicze), Maciej Zięba OP (b. prowincjał zakonu dominikanów w Polsce), prof. Mustapha Tlili (Centre for Dialogues, Nowy Jork), Isabella Thomas (czasopismo „The Guardian”), prof. Niyazi Mehdi (Azerbaijan University of Culture and Arts, Baku), dr Mustafa Cerić (Wielki Mufti Bośni i Hercegowiny). Oprócz zapisów rozmów i wykładów w książce znalazł się też słownik pogranicza, z takimi słowami kluczowymi, jak: budowniczość mostów, gościnność, granica, kapia, most, neimar, nowa agora, pamięć, prowincja pedagogiczna, różnorodność, sąsiedztwo, tolerancja, tożsamość, zaufanie.

Dotyka nas w tym momencie kryzys wielokulturowości. Myśmy już dawno zaczęli o tym rozmawiać – na spotkaniach w Sarajewie w 2006 roku, potem we Wrocławiu, Sejnach i Berlinie – przypomina Krzysztof Czyżewski. – Bardzo potrzebna jest nam refleksja nad problematyką dialogu międzykulturowego w krajach Europy Środkowej, Europy Zachodniej, Bliskiego Wschodu, Kaukazu, Afryki Północnej oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki. Do tej tematyki – jak wyjść z kryzysu społeczeństwa wielokulturowego – wracamy w podręczniku<sup>11</sup>.

Dzięki współpracy z Fundacją Pogranicze głównym tematem zaplanowanych na 2012 rok działań podejmowanych przez Dom Polski Wschodniej (DPW) będzie promowanie idei dialogu międzykulturowego w kontekście Programu Partnerstwa Wschodniego.

Niektóre z kontrowersji dotyczących wielokulturowości w Europie zostały także przywołane w wywiadzie z prof. Andrzejem Sadowskim z września 2011 roku:

Słyszy się teraz, szczególnie z ust wielu polityków krajów zachodnich, że idea wielokulturowości upadła. Trend taki – odwrotu od wielokulturowości – datuje się od zamachu na WTC w 2001 r. Zwłaszcza w Europie wiele jest niezrozumienia wobec imigrantów. Przyjmuje się ich i na wstępie się im zapowiada: tu się uczcie, integrujcie, tu czeka na was awans społeczny, a jeśli nie, to wracajcie do siebie. [...]

Europa nie zauważyła, że imigranci nie wyzbywają się swojej tożsamości i okazała się nieprzygotowana na takie zmiany. Także my. Bo nie można wymagać integracji tylko od przybyszów, zmieniać się muszą, także pod względem prawnym, społeczeństwa przyjmujące imigrantów<sup>12</sup>.

<sup>11</sup> Tamże.

<sup>12</sup> [http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,10297281,Mamy\\_spoleczenstwo\\_zroznicowane\\_kulturowo.html](http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,10297281,Mamy_spoleczenstwo_zroznicowane_kulturowo.html) [dostęp: 20.11.2011].



## Działalność edukacyjna instytucji międzynarodowych

Instytucje ponadnarodowe, przede wszystkim OECD i Unia Europejska, odgrywają istotną rolę w tworzeniu silnej bazy organizacyjnej i badawczej w dziedzinie polityki oświatowej. Od czasu zakończenia „zimnej wojny” coraz istotniejsze działania w wymiarze międzynarodowym podejmowane są również w obszarze edukacji wielokulturowej i międzykulturowej. Z racji międzynarodowego charakteru działania te wpisują się w zainteresowania pedagogiki porównawczej.

Osiągnięcia pedagogiki porównawczej wykorzystują teoretycy pedagogiki, socjologowie, przedstawiciele władzy, politycy oraz działacze oświatowi. Z licznych prowadzonych w różnych krajach oraz przez różne międzynarodowe organizacje rodzajów działalności informacyjnej w zakresie edukacji wynika, że dane te są potrzebne specjalistom do spraw polityki oświatowej, pracownikom organów prowadzących, pracownikom nadzoru i zarządzania w systemie szkolnym, którzy tworzą plany strategiczne rozwoju edukacji oraz podejmują jednorazowe decyzje dotyczące jego funkcjonowania, w ramach prawnych działalności podmiotów i instytucji oświatowych, ich finansowania, kontroli etc. Dane komparatystyczne okazują się więc przydatne dla wybranych polityków (członków parlamentu etc.) oraz urzędników państwowego sektora oświatowego, od ministra edukacji oraz urzędników zatrudnionych na niższych szczeblach resortu zaczynając, a kończąc na pracownikach wojewódzkich, powiatowych oraz gminnych instytucji władzy oświatowej<sup>13</sup>.

Osoby, które potencjalnie najczęściej i w najdłuższej perspektywie czasowej wykorzystują informacje uzyskiwane w międzynarodowych badaniach porównawczych oraz raportach, są bezpośrednio związane (z racji wykonywanych obowiązków zawodowych) z określonymi systemami edukacji. Są to nauczyciele i pedagodzy w szkołach oraz pracownicy innych instytucji edukacyjnych, kulturalnych czy wychowawczych, studenci pedagogiki, pracownicy naukowcy zajmujący się szkolnictwem<sup>14</sup>.

<sup>13</sup> J. Průcha, *Pedagogika porównawcza – podręcznik akademicki*, Warszawa 2004, s. 20.

<sup>14</sup> Tamże, s. 22.

Baza informacyjna tworzona przez struktury ponadnarodowe dostarcza licznych informacji z zakresu międzynarodowych badań porównawczych systemów edukacyjnych (np. EUDISED i EURYDICE). W związku z tym publikowane są dokumenty i raporty badawcze dotyczące porównań systemów szkolnych czy ewaluacji ich funkcjonowania. EUDISED (European Documentation and Information System for Education) to system dokumentacji utworzony przez Radę Europy na potrzeby państw członkowskich. System ten dostarcza nie tylko informacji z zakresu pedagogiki porównawczej, ale szeroko rozumianej oświaty. Centrum publikuje czasopismo sprawozdawcze „EUDISED R&D Bulletin”. W czasopiśmie zamieszczane są streszczenia publikowanych prac. Baza danych tworzona w Biblioteca di Documentazione Pedagogica we Florencji jest także dostępna na stronie internetowej (por. [www.bdp.it/banche/eudifor.html](http://www.bdp.it/banche/eudifor.html))<sup>15</sup>. EURYDICE (Education Information Network in European Community) to podobny do opisanego powyżej system informacyjny. Sieć ta została utworzona w 1980 roku przez Komisję Europejską i kraje członkowskie UE w celu wymiany informacji o krajowych systemach edukacji. EURYDICE jest częściowo finansowana z funduszy europejskiego programu LLP (The Lifelong Learning Programme)<sup>16</sup>. Strona internetowa (w języku angielskim, niemieckim i francuskim) dostępna jest pod adresem [http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index\\_en.php](http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php). Kraje członkowskie UE posiadają również dostęp do stron EURYDICE tworzonych w językach ojczystych. System gromadzi dane o polityce oświatowej państw członkowskich Unii Europejskiej i służy jako podstawa do podejmowania decyzji politycznych związanych ze szkolnictwem. Siedzibą tej europejskiej sieci informacyjnej jest Bruksela. Baza danych EURYBASE zawiera informacje na temat europejskich systemów oświatowych, ich ekonomicznych i prawnych czynników<sup>17</sup>.

Sieć składa się z:

- Europejskiego Biura EURYDICE, które koordynuje prace sieci, analizuje zebrane informacje oraz publikuje opracowania,

<sup>15</sup> Tamże, s. 41.

<sup>16</sup> [http://www.eurydice.org.pl/informacja\\_o\\_programie](http://www.eurydice.org.pl/informacja_o_programie) [dostęp 16.02.2012].

<sup>17</sup> J. Průcha, dz. cyt., s. 42.

- 37 biur krajowych w 33 krajach uczestniczących w europejskim programie LLP („Uczenie się przez całe życie”), które zbierają informacje i biorą udział w prowadzonych analizach. W większości biura krajowe są usytuowane w ministerstwach edukacji. Niektóre biura działają w ramach agencji narodowych, w ośrodkach badawczych i informacyjnych lub w innych instytucjach. Biura krajowe współpracują z wiodącymi ekspertami w poszczególnych dziedzinach edukacji.

W swoich działaniach EURYDICE współpracuje z Eurostatem, Cedefopem (w dziedzinie kształcenia zawodowego), z European Training Foundation (ETF), European Agency for Development in Special Needs Education (w dziedzinie kształcenia specjalnego i integracyjnego) oraz z CRELL (Centre for Research on Lifelong Learning). EURYDICE wspiera także Komisję Europejską w jej współpracy z takimi instytucjami międzynarodowymi jak OECD, Rada Europy oraz UNESCO<sup>18</sup>.

Wśród raportów EURYDICE dotyczących problematyki wielokulturowości wymienić należy:

1. Raport polskiego biura EURYDICE *Rozwiązania europejskie dotyczące edukacji dzieci migranckich* (opracowanie: Beata Płatos na podstawie raportów: *Integracja dzieci-imiigrantów w szkołach w Europie*, 2010 oraz *Kluczowe dane o edukacji*, 2009), FRSE, Warszawa, październik 2010 (por. dokument dostępny w wersji PDF – <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/migranci.pdf>),

2. Raport *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe. Measures to foster: Communication with immigrant families; heritage language teaching for immigrant children*, Brussels 2009; dostępny także w wersji polskojęzycznej jako *Integracja dzieci-imiigrantów w szkołach w Europie. Promowane działania: komunikacja z rodzinami imigrantów; nauczanie języka ojczystego dzieci-imiigrantów* (tłum. J. Czernik), FRSE, Warszawa 2009 (por. dokument – <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/MigrantsPL.pdf>),

3. Raport *Early Childhood Education and Care in Europe: Tackling Social and Cultural Inequalities*, Brussels 2009; dostępny także w wersji polskojęzycznej jako *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem w Europie: zmniejszanie nierówności społecznych i kulturowych*

<sup>18</sup> [http://www.eurydice.org.pl/informacja\\_o\\_programie](http://www.eurydice.org.pl/informacja_o_programie) [dostęp 16.02.2012].

(tłum. E. Kolanowska), FRSE, Warszawa 2009 (por. dokument w wersji PDF [http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/ECEC\\_PL.pdf](http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/ECEC_PL.pdf)),

4. Raport *Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe (Nauczanie dwujęzyczne w szkołach w Europie)*, Brussels 2006.

## Działalność Rady Europy a idea wielokulturowości i edukacja międzykulturowa

Rada Europy (Council of Europe – COE) to międzynarodowa organizacja, którą powołano po zakończeniu II wojny światowej. Statut COE został zatwierdzony w Londynie w maju 1949 roku. Siedziba Rady mieści się we Francji, w Strasburgu. Członkami są kraje, których rządy wybierane są w demokratycznych wyborach (obecnie 47 państw). Celem działalności COE jest szeroko pojmowana praca na rzecz umacniania dziedzictwa kulturowego Europy. Na forum Rady rozpatruje się różnorodne problemy społeczne i socjalne dotyczące Europejczyków, m.in. kwestie integracji imigrantów, nietolerancji, ksenofobii, rasizmu, przestępczości<sup>19</sup>. Strona internetowa COE dostępna jest pod adresem <http://www.coe.int/lportal/web/coe-portal>, a poszczególne zakładki opracowane są w kilku wersjach językowych. Przykładowo dane dotyczące zadań COE opublikowane są w 8 językach europejskich, ale brak wersji polskojęzycznej. Powoduje to wyraźne ograniczenia w dostępie do danych (w 47 krajach, które należą do COE, mieszka 800 mln Europejczyków). Jedna z niewielu broszur (dokument elektroniczny w formacie PDF) w języku polskim przedstawia krótką charakterystykę Rady i współpracujących z nią instytucji<sup>20</sup>.

<sup>19</sup> W. Błażejowski, *Pedagogika porównawcza – materiały pomocnicze dla studentów*, Rzeszów 2006, s. 183.

<sup>20</sup> [http://www.coe.int/AboutCoe/media/interface/publications/Coe\\_scene\\_internationale\\_pl.pdf](http://www.coe.int/AboutCoe/media/interface/publications/Coe_scene_internationale_pl.pdf) [dostęp 5.02.2012.

Strony internetowe Ministerstwa Spraw Zagranicznych informują o roli Rady Europy (COE)<sup>21</sup> jedynie w odniesieniu do przeciwdziałania terroryzmowi. W maju 2005 roku w Warszawie odbył się III Szczyt Rady Europy, podczas którego podpisano m.in. Konwencję Rady Europy o Zapobieganiu Terroryzmowi. Przywódcy 46 państw przyjęli również Deklarację Warszawską i Plan Działania Rady Europy, w których znalazły się także zapisy odnoszące się do walki z terroryzmem oraz rozwoju zasad i mechanizmów zapobiegania i eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji, w tym antysemityzmu i islamofobii.

Zamiast operowania przymiotnikiem „międzynarodowy” MSZ opisuje działania Rady Europy jako organizacji „regionalnej”, której zadaniem jest ustanawianie aktów prawnych (konwencje, protokoły, deklaracje) i stymulowanie poszczególnych państw członkowskich do podejmowania niezbędnych kroków z punktu widzenia ustanowionych środków przeciwdziałania terroryzmowi<sup>22</sup>. Jak podaje MSZ, Rada Europy we współpracy z ONZ i OBWE, a także z organizacjami regionalnymi na innych kontynentach, m.in. OAS/CICTE, organizuje warsztaty szkoleniowe i konferencje oraz wydaje publikacje poświęcone walce z terroryzmem, przestępczością zorganizowaną i cyberterroryzmem<sup>23</sup>. W rzeczywistości obszar działań Rady Europy znacznie wykracza poza te opisywane przez MSZ. Ponadto w listopadzie 2011 roku obchodziliśmy 20. rocznicę przystąpienia Polski do Rady Europy i informacje o funkcjonowaniu tej organizacji powinny być aktualizowane oraz dostępne dla szerszego grona odbiorców. W polskich zasobach internetowych (pod auspicjami RP) treści dotyczące działalności Rady są marginalizowane, chociaż powołano stałe przedstawicielstwo RP przy Radzie Europy w Strasburgu<sup>24</sup>.

Warto odnotować, że jednym z najważniejszych działań COE jest promocja dialogu interkulturowego i edukacja międzykulturowa. Celem działalności Rady jest bowiem zagwarantowanie demokracji, poszanowania praw człowieka oraz sprawiedliwości w Europie, tak aby

<sup>21</sup> <http://www.msz.gov.pl/Rada,Europa,30048.html> [dostęp 5.02.2012].

<sup>22</sup> Tamże.

<sup>23</sup> Tamże.

<sup>24</sup> Por. strona stałego przedstawicielstwa RP <http://www.strasburgre.polemb.net/> [dostęp 8.02.2012].

uznawany był wspólny system wartości, obejmujący także tolerancję, akceptację, szacunek dla różnicowania etnicznego i językowego<sup>25</sup>.

Najważniejsze działania Rady Europy w obszarze wielokulturowości zaprezentowane zostały na stronie pod adresem <http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/> oraz w wykazie podejmowanych przez COE działań (por. [http://www.coe.int/t/DG4/default\\_en.asp](http://www.coe.int/t/DG4/default_en.asp)). Wśród najważniejszych dokumentów oraz projektów podejmujących tematykę wielokulturowości znajdują się:

1. White Paper on Intercultural Dialogue (2008), czyli Biała Księga Dialogu Międzykulturowego, dostępna jak dotąd w 16 wersjach językowych (brak opracowania w języku polskim). Została ogłoszona podczas posiedzenia Rady Europy w 6–7 maja 2008 roku przez ministrów spraw zagranicznych 47 krajów członkowskich Rady. Księga zawiera propozycje promocji idei dialogu międzykulturowego, poszanowania i wzajemnego zrozumienia, bazując na wartościach, którymi kieruje się Rada Europy.

- Cele Białej Księgi Dialogu Międzykulturowego to:
- podsumowanie rezultatów ostatnich działań Rady Europy w zakresie dialogu, dostarczanie przykładów dobrych praktyk;
- formułowanie dalekowzrocznej wizji strategii promującej dialog międzykulturowy w obrębie społeczeństw Europy;
- dostarczenie odpowiedzi na pytanie, jak Rada Europy poprzez realizację modelowych akcji i programów może pomóc stworzyć lepsze warunki rozwoju dla dialogu międzykulturowego;
- proponowanie strategii i inicjatyw, które mogą być realizowane w różnych kontekstach kulturowych<sup>26</sup>.

Kampania *Speak out against discrimination* („Nie! Dyskryminacji”) dotyczy roli mediów w wielokulturowej Europie. Cele kampanii zgrupowano w trzech obszarach: prowadzenie szkoleń dla osób związanych z mediami (*training media professionals*), popularyzowanie problematyki różnorodności w mediach (*Writing, seeing and hearing diversity in the media*), opracowywanie oraz dostarczanie odbiorcom innowacyjnych informacji oraz informacji przeciwdziałających wykluczeniu (*Producing and disseminating innovative and inclusive in-*

<sup>25</sup> <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=nosObjectifs&l=en> [dostęp 16.02.2012].

<sup>26</sup> <http://dialog2008.pl/index.php?page=art&artid=263> [dostęp 16.02.2012].

formation). Kampanię realizowano od 2008 roku; w Polsce tematem przewodnim kampanii z 2009 roku był sport. Sport uznawany jest za jedno z ważniejszych zjawisk społecznych i kulturowych XXI wieku, pełniących istotną rolę w edukacji młodych ludzi. Rada Europy propaguje koncepcję sportu dla wszystkich, bez względu na status społeczny, płeć czy niepełnosprawność, wspiera tzw. sport tolerancyjny i etyczny. W dniu 22 maja 2009 r. Pełnomocnik Rządu do spraw Równego Traktowania Elżbieta Radziszewska złożyła podpis na plakacie promującym kampanię Rady Europy „NIE! Dyskryminacji” w sporcie. Uroczyste złożenie podpisów miało miejsce w Pałacu Kultury i Nauki, podczas 54. Międzynarodowych Targów Książki i było elementem obchodów 60-lecia Rady Europy<sup>27</sup>.

W najnowszym komunikacie dotyczącym roli mediów z 16 lutego 2012 roku, Rada Europy zwróciła się do 47 swych państw członkowskich, aby dbały o zachowanie pluralizmu i różnicowania w środkach masowego przekazu, „które są zagrożone, jeśli nie utrzymuje się obecnego ich modelu z udziałem mediów publicznych”. Komitet ministrów Rady Europy, organ wykonawczy tej organizacji, podkreślił swe poparcie dla „misji, niezależności wydawniczej i organizacyjnej mediów publicznych” oraz konieczności ich finansowania. W swej deklaracji komitet, w skład którego wchodzi ministrowie spraw zagranicznych i ambasadorzy przy Radzie Europy, podkreślił, że „obowiązkiem mediów publicznych w nowej panoramie sektora informacji jest promowanie wartości demokratycznych i dywersyfikacja przekazywanych treści i usług”<sup>28</sup>.

1. *Autobiography of Intercultural Encounters (AIE)*<sup>29</sup> – pakiet edukacyjny przygotowany na zlecenie Wydziału Polityki Językowej Rady Europy w 2009 roku. Opracowywanie AIE jest koordynowane przez niniejszy wydział w imieniu Dyrekcji Generalnej ds. Edukacji i Języków. Część z zawartych w AIE koncepcji teoretycznych oraz ich operacjonalizacji zaczerpnięto z:

<sup>27</sup> <http://rownetraktowanie.gov.pl/aktualnosci/kampania-rady-europy-nie-dyskryminacji-w-sporcie> [dostęp 16.02.2012].

<sup>28</sup> <http://biznes.onet.pl/rada-europy-bez-mediow-publicznych-pluralizm-bedzi,18515,5029359,1,onet-wiadomosci-detel> [dostęp 17.02.2012].

<sup>29</sup> [http://www.coe.int/t/dg4/autobiography/default\\_EN.asp?](http://www.coe.int/t/dg4/autobiography/default_EN.asp?) [dostęp 10.10.2011].

- the INCA Project (por. [www.incaproject.org](http://www.incaproject.org)) sfinansowanego przez UE ze środków programu Leonardo da Vinci II;
- Byram M., *Teaching and assessing intercultural communicative competence*, Multilingual Matters, Clevedon 1997,
- Zarate G., Gohard-Radenkovic A. (red.), *La reconnaissance des compétences interculturelles: de la grille à la carte*, Didier, Paris 2004<sup>30</sup>.

### **Autobiografia spotkań międzykulturowych – przykład narzędzia metodycznego opracowanego pod auspicjami Rady Europy**

Wydanie w języku polskim zostało opublikowane przez ORE (Ośrodek Rozwoju Edukacji) pod tytułem *Autobiografia spotkań międzykulturowych* (Warszawa 2011). W 2011 roku w Ośrodkach Doskonalenia Nauczycieli w Polsce odbywały się szkolenia dla nauczycieli, podczas których uczestnicy zapoznawali się z metodyką stosowania AIE w odniesieniu do młodszych i starszych odbiorców (uczniów, słuchaczy). Jest to najnowsze narzędzie metodyczne dla osób zainteresowanych edukacją międzykulturową, dlatego bardziej szczegółowo omówię jego zastosowanie.

*Autobiografia* jest odpowiedzią na zalecenia Rady Europy zawarte w Białej Księdze Dialogu Międzykulturowego *Żyjemy razem równi w godności*<sup>31</sup>. W rozdziale 5.3, którego treść odnosi się do uczenia się i nauczania kompetencji międzykulturowych, w paragrafie 152 zapisano:

Należy stworzyć dodatkowe materiały metodyczne, które pomogą uczniom kształtować umiejętności bazujące na samodzielności, w tym umiejętności dotyczące krytycznej refleksji nad własnymi reakcjami i postawami wobec swoich doświadczeń z innymi kulturami<sup>32</sup>.

Pakiet AIE to efekt międzynarodowej współpracy grupy teoretyków i praktyków. Opracowanie pakietu przez osoby pochodzące z różnych krajów ułatwiło uwzględnienie odmiennych punktów widzenia oraz poszczególnych obszarów tematycznych. Pilotaż AIE odbywał się w dwóch etapach: wstępnym (2007) i właściwym (2008) w wielu kra-

<sup>30</sup> *Autobiografia spotkań międzykulturowych*, Warszawa 2011, s. 13/14.

<sup>31</sup> Tamże, s. 4.

<sup>32</sup> Tamże.



jach europejskich<sup>33</sup>. We wstępie do AIE autorzy podkreślają: „szybko przekonujemy się, że spotkania międzykulturowe są częścią naszego codziennego życia i to niezależnie od tego, czy podlega ono wpływowi procesów globalizacyjnych i internacjonalizacyjnych, czy też nie”<sup>34</sup>. W dalszej części wyjaśniają, że tego rodzaju spotkania bywają albo niezauważalne, albo wyróżniają się wyjątkowością. Każde z nich może być poddane refleksyjnej krytyce. AIE to rodzaj poradnika pomagającego w namyśle nad doświadczeniami związanymi z innymi ludźmi i innymi kulturami (niezależnie od bliskości bądź oddalenia w czasie i przestrzeni) poprzez dokonywanie odpowiedzi na zestaw pytań. Pytania dotyczą konkretnego, jednego przeżycia o szczególnym znaczeniu dla odbiorcy. Dostępne są dwie wersje – standardowa (pisemna) oraz dla młodszych uczniów (wykorzystująca zestaw kart). Z wersji standardowej można korzystać samodzielnie lub z innymi (w grupie uczniów, nauczycieli etc.). Obu wersjom *Autobiografii* towarzyszą osobne *Uwagi dla osób wspierających uczenie się ze szczegółowym omówieniem przyczyn i celów powstania AIE*.

Struktura obu wersji AIE oparta jest na modelu kompetencji międzykulturowych zawierającym następujące elementy: wiedzę i umiejętności, zachowanie, postawy i uczucia oraz działanie. Każde z pytań odnosi się do któregoś z tych elementów<sup>35</sup>. Zastosowanie AIE może mieć charakter:

- regularny (w regularnych odstępach czasu, np. po przerwie wakacyjnej). Powiększające się zbiory refleksji mogą służyć jako zapis rozwoju świadomości i umiejętności międzykulturowych;
- planowy (np. po wycieczce szkolnej). Korzystanie z AIE może być zaplanowane jako możliwość wyrażenia indywidualnych relacji ze wspólnego wydarzenia. AIE będzie wówczas narzędziem pomagającym zindywidualizować refleksje;
- reaktywny (w sposób nieplanowany w reakcji na konkretne niespodziewane spotkanie lub nieprzewidziane wydarzenie – o charakterze pozytywnym lub negatywnym). AIE można wykorzystać jako pomoc wychowawczą umożliwiającą analizę reakcji uczniów

<sup>33</sup> Tamże, s. 14.

<sup>34</sup> Tamże, s. 5.

<sup>35</sup> Tamże, s. 9.

na konkretne wydarzenie (wyniki mogą pozostać poufne lub przedyskutowane – w zależności od sytuacji oraz jej wychowawczych uwarunkowań)<sup>36</sup>.

*Autobiografia* wykorzystuje model kompetencji międzykulturowych zastosowany w standardowej wersji, ale porusza problematykę spotkań na poziomie poznawczym, językowym i emocjonalnym dostosowanym do możliwości dziecka w młodszym wieku szkolnym. Wersja ta występuje w dwóch postaciach – pisemnej oraz ustnej. Dołączono do niej zestaw kolorowych ilustracji, dzięki którym można wdrożyć dziecko w problematykę spotkania z „Innym”, a także serię pytań, które można zadać podczas prezentacji załączonych ilustracji lub obrazków podobnego rodzaju. *Autobiografia* zawiera również zestaw siedmiu opatrzonych kolorowymi kodami plansz, które osoba wspierająca uczenie się może wykorzystać do ustrukturyzowania dyskusji<sup>37</sup>.

## Quo vadis, Europa?

Dyskurs dotyczący wielokulturowości w krajach Unii Europejskiej prowadzony jest na różnych płaszczyznach, również medialnej i naukowej. Niepokojem napawa fakt, że dyskurs, który dociera do szerokiego grona odbiorców za sprawą współczesnych mediów, skoncentrowany jest zazwyczaj na sytuacjach konfliktowych (najczęściej pomiędzy imigrantami a społeczeństwem przyjmującym). A przecież problematyka badawcza związana z szeroko pojmowaną wielokulturowością podejmowana jest na gruncie nauk społecznych w różnorodnym zakresie: analizy systemów przyjęć migrantów w krajach docelowych, modeli i systemów prawnych w polityce państwa wobec imigrantów, problemów adaptacji i integracji, rozwiązań prawnych w kwestii obywatelstwa, polityki migracyjnej, azylowej i uchodźczej, dostępu do edukacji, wykluczenia społecznego, stereotypów i uprzedzeń.

Przywołując ponownie kwestię Deklaracji Berlińskiej wypada zauważyć, że już sam proces negocjacji dotyczący dokumentu przypo-

<sup>36</sup> Tamże.

<sup>37</sup> Tamże, s. 10.

minał „koncert dość sprzecznych życzeń”<sup>38</sup>, co z perspektywy czasu potwierdziło obawy, iż

deklaracja owa może przybrać postać dokumentu jedynie propagandowego, właśnie niezobowiązującej tak naprawdę nikogo do niczego przynęty, obiecującej poszczególnym krajom członkowskim spełnienie wszelkich życzeń – byle tylko deklaracja ta stała się nieodwracalnym krokiem w stronę późniejszego przyjęcia eurokonstytucji<sup>39</sup>.

Rozbieżne życzenia pozostały więc najwidoczniej martwą deklaracyjno-propagandową wersją preambuły eurokonstytucji, która dla wielu społeczności krajów unijnych okazała się równie „martwym” dokumentem...

Osiągnięcie kompromisu jest jednak zadaniem koniecznym. Bagatelizowanie lub marginalizowanie edukacji międzykulturowej w krajach unijnych może okazać się zgubne. Aby po upływie kolejnej dekady nie okazało się, że motto Europy „zjednoczeni w różnorodności” oraz Deklaracja Berlińska to „koncert pobożnych życzeń”, edukację międzykulturową należy prowadzić na wielu płaszczyznach. Działania podejmowane w tym zakresie przez sektor pozarządowy zasługują na szczególną uwagę, niemniej jednak to ten nurt edukacji przesądza o efektach. Istotna jest zmiana świadomości, bowiem

nie przezwyciężymy kryzysu jedynie kulturą festiwalową. Inaczej powinny być tworzone granty – nie na pojedyncze projekty, ale długofalowe akcje: ośrodki dialogu, działania edukacyjne. Nie chodzi o likwidację granic. Chodzi o edukację wiodącą w stronę porozumienia, dobrego sąsiedztwa, przy zachowaniu tożsamości<sup>40</sup>.

## Bibliografia

*Autobiografia spotkań międzykulturowych*, Warszawa 2011

Błażejwski W., *Pedagogika porównawcza – materiały pomocnicze dla studentów*, Rzeszów 2006

Miszalski M., *Deklaracja berlińska?*, „Niedziela Ogólnopolska” 2007, nr 13

<sup>38</sup> M. Miszalski, *Deklaracja berlińska?*, „Niedziela Ogólnopolska” 2007, nr 13, [http://www.niedziela.pl/arttykul\\_w\\_niedzieli.php?doc=nd200713&nr=34](http://www.niedziela.pl/arttykul_w_niedzieli.php?doc=nd200713&nr=34) [dostęp 5.02.2012].

<sup>39</sup> Tamże.

<sup>40</sup> M. Żmijewska, dz. cyt.

Průcha J., *Pedagogika porównawcza – podręcznik akademicki*, Warszawa 2004

## Źródła internetowe

- <http://www.europejskiportal.eu/id07.html> [dostęp 5.02.2012]
- [http://europa.eu/50/docs/berlin\\_declaration\\_pl.pdf](http://europa.eu/50/docs/berlin_declaration_pl.pdf) [dostęp 5.02.2012]
- <http://mojecytaty.pl/cytaty/z/zadna-kultura-nie,1031.html> [dostęp 6.02.2012]
- <http://www.polskatimes.pl/artukul/365947,david-cameron-m-lwi-do-fiasko-polityki-wobec-islam,id,t.html> [dostęp 20.11.2011]
- [http://www.eurotopics.net/pl/home/presseschau/archiv/archiv\\_dossier/DO-SSIER82862-Cameron-krytykuje-wielokulturowosc](http://www.eurotopics.net/pl/home/presseschau/archiv/archiv_dossier/DO-SSIER82862-Cameron-krytykuje-wielokulturowosc) [dostęp 20.11.2011]
- [http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35233,10672177,Pogranicze\\_w\\_Brukseli\\_Z\\_podrecznikiem.html](http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35233,10672177,Pogranicze_w_Brukseli_Z_podrecznikiem.html) [dostęp 20.11.2011]
- [http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,10297281,Mamy\\_spoleczenstwo\\_zroznicowane\\_kulturowo.html](http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,10297281,Mamy_spoleczenstwo_zroznicowane_kulturowo.html) [dostęp 20.11.2011]
- [http://www.eurydice.org.pl/informacja\\_o\\_programie](http://www.eurydice.org.pl/informacja_o_programie) [dostęp 16.02.2012]
- [http://www.coe.int/AboutCoe/media/interface/publications/Coe\\_scene\\_internationale\\_pl.pdf](http://www.coe.int/AboutCoe/media/interface/publications/Coe_scene_internationale_pl.pdf) [dostęp 5.02.2012]
- <http://www.msz.gov.pl/Rada,Europy,30048.html> [dostęp 5.02.2012]
- <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=nosObjectifs&l=en> [dostęp 16.02.2012]
- <http://dialog2008.pl/index.php?page=art&artid=263> [dostęp 16.02.2012]
- <http://rownetraktowanie.gov.pl/aktualnosci/kampania-rady-europy-nie-dyskryminacji-w-sporcie> [dostęp 16.02.2012]
- <http://biznes.onet.pl/rada-europy-bez-mediow-publicznych-pluralizm-bedzi,18515,5029359,1,onet-wiadomosci-detel> [dostęp 17.02.2012]
- [http://www.coe.int/t/dg4/autobiography/default\\_EN.asp](http://www.coe.int/t/dg4/autobiography/default_EN.asp) [dostęp 10.10.2011]

**Ewa Pająk-Ważna** – adiunkt w Uniwersytecie Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Zainteresowania badawcze dotyczą pedagogiki porównawczej, zwłaszcza takich obszarów, jak wolontariat międzynarodowy, edukacja globalna/rozwojowa, edukacja międzykulturowa. Współpraca z NGOs dotycząca edukacji globalnej (Grupa Zagraniczna, PAH, CEO, SWM Młodzi Świata, Partners Polska), aktywne uczestnictwo w procesie ewaluacji materiałów z zakresu EG (2011–2012). Pobyty studyjne w USA i krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz staże w ośrodkach akademickich w ramach LLP Erasmus (Słowacja, Hiszpania, Portugalia).